

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 20

1 Փետրոս 1895

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԵԼԷԿԵԱՆ

Պատր. Ալի Նուսրեթի Թի. 20

1893

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ԿՈՆԴԱԿ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ.
2. ՆՐԿԻՆՔ ՊԱՏՄԵՆ ԶՓԱՌՍ ԱՍՏՈՒԾՈՅ. (Շար.)
3. ԷՐՆԷՍԹ ՌԸՆԱՆ.
4. ԱՅԼՆԻԱՅԼՔ.
5. ԿԵԱՆՔ ԲԱՌԻՑ (Շար.) — Թ. ԹԷՐԴՆԱՆ:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Է Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ս Ց

Երրորդ Տարի

թիւ 20

1 Փետրուար 189

Ա.ԶԴ.

Ամենապատիւ եւ Գերերջանիկ Տէրն
Մեր Ստեփանոս—Պետրոս Ժ. Կա-
թողիկոս-Պատրիարք Կիլիկիոյ, Սըր-
բազան Տեառն մերոյ Լեւոնի ԺԳ. ի
Քահանայապետին Եպիսկոպոսական
Չեռնադրոշքեան Յորելինի հանդիսին
ներկայ գտնուելոյ համար Յոշնոշար
ամսոյ 18|30 ին մեկնեցաւ ի Հռովմ:
Այս առթիւ թէ՛ Մայրաքաղաքիս Հայ
Կաթողիկէ Եկեղեցեաց եւ թէ՛ Կիլիկիոյ
Պատրիարքոշքեան ամենայն Արհիւ-
պատիւ վիճակաւորաց առաքեց Հայ-
րապետական Կոնդակ մի, զոր Պատկեր
Հանդիսիս մէջ կը հրատարակեմք:

ՅԻՍԱԽՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾԱՌԱՅ
ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՊԵՏՐՈՍ Ժ.

ՊԱՏՐԻԱՐԺ

ՏԱՆՆ ԿԻՆԻԿԻՈՅ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ՀԱՅՈՑ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՅ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ

Ի ՍՈՒՐԲ ԳԱՀԷՆ ՀՌՈՎՄԱՅ

Արհիպատիւ Աստուածաբայ Արքեպիսկոպոսաց եւ Եպիսկոպոսաց, գերապատիւ Կաթողիկոսական Տեղակալաց եւ Փոխանորդաց, Մեծարգոյ Վարդապետաց եւ Քահանայից, եւ համօրէն Աստուածասէր եւ բարեպաշտ հաւատացելոց Պատրիարքութեան Կիւիկիոյ՝ Ողջոյն եւ Աստուածաւանդ Օրհնութիւնս

Պատուական Եղբարք եւ Սիրեցեալ Որդեակք ի Քրիստոս

Ինչպէս գիտէք, Այրտգան Տեառն մերոյ Լեւոնի Ժ Գի Քահանայապետին Եպիսկոպոսական Զեմնադրութեան եւ Օծման յիս-

ներորդ տարեդարձն առաջիկայ փետրուար ամսոյ 7/19ին պիտի կատարուի, վասնորոյ քոյր տղայարհիս Կաթողիկեայ հաւատացելոց կողմանէ ուրախութեան եւ որդիական սիրոյ այտայտութիւնք տեղի պիտի ունենան: Բազմաթիւ Նպիսկոպոսունք եւ եկեղեցականք, մեծանուն իշխանք եւ ականաւոր անձինք, եւ խումբ խումբ ուխտաւորք հեռաւոր երկիրներէ ի Հոռվմ պիտի դիմեն: Գերդգօն եւ Առաքելոջան Հովնապետը շնորհաւորելու, եւ Հայրատեալական Օրհնութիւնը հայցելու եւ ընդունելու համար Նոյն իակ Օգոստոսիառ Կայսերք Տէրութեանց իրենց շնորհաւորութեան եւ բարեմաղթութեանց հաւաստիքը պիտի յայտնեն Նորին Սրբութեան, որ իւր հրաշափայլ ձրիւք, մեծագործութեանք եւ խոհեմազարդ Վարչութեանքն փայլեցուց են ճոխացուց «ԳԱԹՈՒՆ ՄԵԾԻՆ ՊԵՐՐՈՒՆ»

Արեւելեան այլ եւ այլ ազգաց Կաթողիկեայ Նուիրապետութիւնքն եւ պիտի փութան Արեւելասէր Քահանայապետիս Նպիսկոպոսութեան յիմնամաս Երեւեանը կատարել, եւ իրենց սերտ յարման, եւ անդրդուելի միութեան գրտականները Նորին Սրբութեան մատուցանել:

Մեք եւս, Մեր դաւառակից Աստուածաբեալ Նպիսկոպոսաց ումանց հետ, այս փառաւոր Երեւեանի Տիեզերական հանդիսին ներկայ դնուելու նպատակաւ մօտերս պիտի մեկնիմք ի Հոռվմ, եւ Մեր համօրէն Պատրիարքութեանս Մեծին Պատրոսի արժանի Բաշորդին նկատմամբ ունեցած եւ տածած սիրոյն, երախտագիտութեան եւ անկեղծ հաւատարմութեան հաւաստիքը Նորին Սրբութեան պիտի ընծայեմք, եւ պիտի յայտնեմք Նմա թէ, ինչպէս մեր Վեհափառ Կայսեր հայրական խնամոց շնորհիւ անդորր խաղաղութիւն եւ կրօնական նախանձելի լիովն ազատութիւն կը վայելեմք, թէ ինչպէս մեր Օգոստոսիառ Ինքնակալն, Իւր ղթափրութեան, արդարասիրութեան եւ մեծահոգի առատաձեռնութեան բարիքը անխտիր կը սփռէ ամենուն վրայ, թէ ինչպէս Իւր անդուգական քաղաքաղիտութեամբն, հետամուտ է անվրդով պահել երկրիս խաղաղութիւնը, դարգացունել Իւր հպատակաց բարօրութիւնը, մեծանել հեռոջնոյն օգտակար եւ շահաւետ բարեկրթութիւններ, որք այնչափ առաւել գնահատելի են, որչափ Պետութեանս սահմանաց արտաքոյ կարգի տարածութիւնն, լեզուաց, ազգաց, դաւանութեանց, ւովորութեանց տարբերութիւնն, եւ այլ ներքին եւ արտաքին պարագայից եւ հանդամանաց պատճառած դժուարութիւնք եւ խոչընդոտք ծանր

նն, և երկրիս մէջ անպակաս Պիտի ծանուցանեմք Նորին Սրբութեան թէ ինչպէս Նորին Կայսերական Վեհափառութեան չնորհիւ, և Սրբազան Հօր երկնածիր Օրհնութեամբն, Մեր Պատրիարքութիւնն օր ըստ օրէ կ'աճի և կը բարգաւաճէ, թէ ինչպէս հաւատոյ և զաւանութեան և ընդ Առաքելապետական Աթոռոյն նուիրական միութեան և հաղորդութեան անքակտելի զօգոյն հետ մեր Հայ Սուրբ Եկեղեցւոյ հոգեպարար և սքանչելի ծէսերը և արարողութիւնները ամենայն պիտեմք իրարմէ կաթողիկէ միութեան փայլը և շուքը կը ճոխայնենք, թէ ինչպէս Սրբայ Գրիգորեանց և Ներսիսեանց հարազատ յաջորդն ըլլալով, որպէս Գրիգոր Վկայասէր, Գրիգոր Պահլավունի, Սուրբ Ներսէս Շնորհալի և Գրիգոր Տգայ, Տանն Կիլիկիոյ մեծանուն և Աստուածարեալ Հայրապետ, Առաքելապետական Աթոռէն իրենց առաքուած Կաթողիկոսական Բօղը, Թաղը և Պալիւմը, ի նշան միութեան և հաղորդութեան ընդ Պատրոսեան Աթոռոյն, պանծանօք կը կրէին, նոյնպէս և Մեք նոյն Առաքելապետական Աթոռոյն Մեզ չնորհած Պալիւմը Մեր ուսոց վերայ փառօք և պանծանօք կը կրեմք: Այդ նուիրական միութիւնն ընդ Մեծի Աթոռոյն Պատրոսի, զոր Շնորհալին Սուրբ Ներսէս իւր գեղեցիկ նուագներովն դաւանած և Տարսնեան Փողն, Սուրբն Ներոէս Լամբրոնացի, Թարգմանիչն Քահանայապետական Կոնդակաց, իւր սքանչելի ատենախօսութեան մէջ հռչակած է, զոր խօսեցաւ Աստուածարեալ Սիւնհոգոսական Հարց առջեւ, այդ նուիրական միութիւնն կ'ըսեմք, ոչ միայն չլինասեր ազգային հայրենաւանդ սրբազան կարգաց, ծիսից և տոհմային նուիրապետութեան անվթար պահպանութեան, այլ և եւս առաւել զայնս կ'ամրադնդէ, կը նուիրադործէ եւ բեղմնաւոր կ'ընէ: Մեր Եկեղեցական պատմութիւնն վկայ է այսմ. քանզի անուրանալի ճշմարտութիւն մ'է թէ, այն ատեն միայն Կաթողիկոսական Աթոռն և Եկեղեցին բարգաւաճեալ գերապանծ հանդիսացան, երբ Աստուածաշնորհ և ուղղադաւան Կաթողիկոսաց ջանիւք տուր միութեան զօյն անխղիւղ պահուեցաւ:

Վերջապէս իւր Հայրապետական Օրհնութիւնը պիտի հայցեմք Ձեր ամենուն վերայ, որպէս զի Ամենազօրեմ Աստուած իւր ամենակարող հովանաւորութեան ներքեւ զմեզ ամենեսեան անմիաս և անվտանգ պահէ ու պահպանէ, իւր երկնային չնորհները և բարիքը մեր վրայ զեղսւ, և զՁեզ ձեր ցաւոց և տառապանաց մէջ մխիթարէ և սփոփէ, և վերջապէս զՁեզ

ամենեւին, որպէս այս աշխարհիս վերայ, նոյնպէս ի հանդերձելունն յաւիտենական երանութեամբ վարձատրէ:

Մեր այս Հայրապետական Կոնգալը աւարտելէ յառաջ, կը փութամք հողորդել Ձեզ նաեւ այլ ուրախակից լուր մի, այս է թէ, Մեր Վեհափառ Կայսրն, առթիւ մեր ճանապարհորդութեան եւ այցելութեան, զոր պիտի ընեմք ի Հռովմ, բարեհաճեցաւ այս անդամ եւս Իւր առ Սրբազան Քահանայապետն Լեւոն ԺԳ. ունեցած Կայսերական բարեկամութեան հաւատարմքը յայտնելու համար՝ յանձնել Մեզ մեծազին Ընծայ մի, զոր յանուն Օգոստոսփառ Կայսեր Նորին Սրբութեան մատուցանելու, եւ ըստ Իւր բարձր հրամանաց Կայսերական բարեպաշտութեան զգայմանքը թարգման լինելու անդուգական պատիւը պիտի ունենամք, ունելով միանգամայն բարձրապատիւ մեծի Եպարզոսի Պաշտօնագիրը ի հաւաստիս մեր պաշտաման:

Վեհափառ Ինքնակալիս բարեկամութեան այդ վսեմ արտայայտութիւնն յայտնի է թէ բոլոր քաղաքակրթեալ աշխարհին վրայ ո՛րչափ բարձր եւ մեծ նշանակութիւն եւ ազդեցութիւն պիտի ունենայ: Իսկ Մեք, Իւր ամենահաւատարիմ հպատակն, այս երկրորդ անգամ այսպիսի բարձր պաշտամամբ պատուեալ լինելուն համար՝ զՄեզ արդարեւ չնորհապարտ եւ երախտապարտ կը ճանաչեմք Նորին Օգոստոսփառ Վեհափառութեան, եւ միանգամայն Ձեզ ամենուն եւս կը չնորհաւորեմք զայդ, զի մահաւանդ Ձեր ամենուն վերայ կը տարածի եւ կը փայլի այս անդուգական պատիւն:

Արդ՝ այս ամենայն բարիք եւ յաջողութիւնք կը պարտաւորեն զմեզ նախ փառաւորել եւ բարեբանել զբարեգութիւն Ստուռած, զՏուրքի ամենայնի, եւ ջանալ միանգամայն անվթար կատարել մեր Քրիստոնէական պարտաւորութիւնները, կրկնել մեր եռանդազին մաղթանքն առ ամենակարողն Ստուռած վսեմ արեւչատութեան եւ բարօրութեան մեր հպատակասէր եւ զթառառ Կայսր, եւ վսեմ յաջողութեան գործոց եւ բարեաւաճման Իւր Մեծազօր Տէրութեան:

Ի մտանաւորի կը յորջորեմք զՁեզ ամենեւին անորդուելի եղանակաւ յարատուել հաւատարմութեան պողոտային մէջ առ Կայսերական Քահն եւ Իւր Օգոստոսփառ անձն, եղբայրասէր լինել ամենուն հետ եւ ներողամիտ եւ անյիշաչար, օգնել մահաւանդ կարօտելոց, եւ անոնց որք անտէր եւ անօգնական քաջած են, խրատել, յորջորել զմիմեանս, որպէս զի անվթար

կատարեն այս քրիստոնէական պարտաւորութիւնները ըստ հրամանաց Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Բրիստոսի:

Եւ Մեք յուսով եւ ըղձիւ վերադառնալոյ ի մօտոյ Մեր սիրեցեալ Հօտին քով՝ Ձեր ամենուն Աստուածահաճոյ աղօթիւքը՝ կը մաղթեմք յերկնից Ձեր ամենուն համար ամենայն երջանկութիւն եւ բարօրութիւն՝ եւ ի բոլոր սրտէ կը շնորհեմք Ձեր ամենուն Մեր Հայրապետական Օրհնութիւնը:

Տուեալ ի Կաթողիկոսարանէս ի Բերա Կ. Պօլսոյ ի 14 Յունուարի 1893 ամի եւ յերկոտառաներորդ Ամի Հայրապետութեան Մերոյ:

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՊԵՏՐՈՍ Ժ.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ—ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԿԻՆԻԿԻՈՅ

ՆԵՐՍԷՍ Վ. ԱՃԷՍԵԱՆ

ԷԿԵԿԵՆԻՍԻԱՆ ԲԱՐԴԱՆԱՆԷՐ

ԵՐԿԻՆՔ ՓԱՏՄԵՆ ԶՓԱՌՍ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

(Շարայարութիւն) (°)

ՆՈՐ ԴՐՈՒԹԻՒՆ

Նոր Դրութիւնն որ միանգամայն Ուղիղ կ'անուանի, Տիեզերաց անչափ մեծութիւն եւ անհուն տարածութիւն ունենալն կը վարդապետէ. այդ անսահման միջոցն աշխարհներով՝ արեգակներով լի է. Կոպեռնիկեան դրութենէն այսու կը զանազանի՝ զի նա Արեգակն արեգեաց կեդրոն կը համարի, մինչ սա յայտնապէս կը քարոզէ որ Արեւն մեր մոլորակային դրութեան կեդրոնն է. իսկ այլ մոլորակք՝ իրենց յատուկ Արեւն ունին, այսինքն թէ՛ ամեն հաստատուն աստղ իր առանձին մոլորակային դրութիւնն ունի, եւ զորս կը լուսաւորէ, ինչպէս մեր Արեգակն զմեզ—Յարգ դեռ եւս այդ հաստատուն աստղաց մոլորակներն կատարելապէս տեսնուած եւ քննուած չեն, հեռագիտակներու տկարութեան պատճառաւ. տակայն այս յայտնի է որ մանաւանդ Յարգգողի գծին վրայ երեւցած չողջողումն՝ մի միայն բազմաստեղաց լուսէն չէ, այլ նաեւ շատ մը Արեգակներու մոլորակաց ցողացումն է զայդ յառաջ բերողն. եթէ լաւ քննեմք՝ լուսնի սղօտ լուսոյն կրնամք նմանցունել այդ չողջողումն:

Իմ մասին տմենուին անկասկած եմ ես՝ որ Յարգգողն ամենէն տեղի բազմաթիւ մոլորակներն ունի, շատերն եւ անթիւ բազմութեամբ աստղեր այս գծին վրայ՝ անծանօթ են մեզ դեռ եւս. Վերջին ժամանակներս Կարապ համաստեղութեան վզին վրայ տեսնուած նոր աստղն՝ մոլորակային ձեւ մ'ունէր, քիչ յետոյ անյայտացաւ. Մի միայն այս համաստեղութիւն շատ մը մանր աստղերէ կազմուած է, յորոց ոմանք՝ ըստ առանձինն քննութեանց իրենց տեղն եւ գիրքն փոխած են որոշեալ ժամով:

Այս քննութենէն յետոյ պիտի հարցունեմք անշուշտ՝ թէ մեր եւ այլ արեգակնային դրութեանց այսչափ անհամար թուով

մոլորակներով բոլորին ի՞նչ բանի համար է։—Պատասխանն ուրոշ է։—Արարածոց բնակութեան համար։—Վասն զի այդ ամեն մոլորակներն՝ գէթ զատելով մեր մոլորակային դրութենէն՝ բնակելի ըլլալու ամեն յատկութիւն ունին, մեր աշխարհին նման անոյս մարմիններ են, լեռներ, ծովեր եւ դաշտեր ունին, մթնոլորտ մը զիրենք կը շրջապատէ, իրենց Արեգակներէն իրենց լոյսն եւ կեանքն ունին, ինչպէս մեր Դրութիւնն՝ մեր Արեւէն, առանձինն իրենց լուսիններն եւ արբանեակքն կ'ողջունեն, դարուն եւ աշուն մեզ նման կը վայելեն, օր եւ գիշեր ունին։

Նոր Դրութեան ցոյց տուած չաւորովն եւ վերջին ժամանակաց նորանոր զիւտերովն՝ այսօր ոչ միայն մեր արեգակնային դրութեան մոլորակաց՝ այլ եւ հաստատուն աստեղցն իսկ՝ բնակելի եւ բնակեալ ըլլալն կը հաստատեն։—Սակայն ի՞նչ տեսակ արարածներ են արդեօք դոքա։—Պարզաբար յայտնութիւն մը եւ կամ հեռադէտ գործեաց մեծ յեղաշրջում մը կրնայ զայդ մեզ ուսուցանել, սակայն ուղիղ հետեւութիւնն արդասաւոր արդիւնք ունի։ Փափաքօղք կրնան եւրոպական հեղինակաց զիմով որք ըստ բաւականին դրած են այդ մասին։ Տայր աստուած որ աւելի քայլ մ'առնելով այս բաժնին մէջ՝ չօչախական եւ ճշմարիտ տեսութեամբ օր մը ողջունէինք Տիւղերաց մէջ բնակակից Նդրարքն։

ԳԼ . Բ .

ՋՈՂԻԱԿՈՍ

Յայտնի է որ ամենահին ժամանակաց մէջ լուսինն էր ժամանակաց չափն. սակայն ըստ այժմեան հնախօսական գիտութեանց յառաջադիմութեան՝ եւ ըստ իմ բացարձակ համոզմանս՝ ամենահին ժամանակաց մէջ ժամերն եւ եղանակներն չափելու ոչ միայն լուսինն կը նպաստէր, այլ նաեւ Արեգակն Արիական ազգերն գրեթէ ընդհանրապէս այս երկրորդ չափն կը գործածէին։ Pluche իր Spectacle de la Nature գրոյց մէջ հասածայն մեզ կ'ըսէ՝ թէ Քաղդէացիք, (Խաղախք)՝ երկնից երեսն գտնուող աստեղատանց վրայէն Արեւուն ընթացքն սկսան չափել, հաւատար հեռաւորութեամբ 12 աստեղատուն որոշեցին, եւ Արեւուն մէկէն դէպ 'ի միւսն անցնելն ամիս անուանեցին, երեք երեք

զատելով չորս եղանակաց առանձինն աստեղատուններ որոշեցին, եւ իւրաքանչիւր տուններուն մի մի յատուկ կենդանական անուններ եւ յատկութիւններ վերագրելով՝ աստեղաբաշխական ծէր Խաւարձն կոչուած զիծն՝ կենդանակերպ կամ զողիակոս անուանեցին, յունական ձայնիւ Փիւնիկեցիներն ծովուն երեսն սկսելով ճանապարհորդել՝ մէջ եւ քոթր ասլն կոմ արջն ճանչցան. եւ վստիղի փոքր սայլին քեղիկն վերջին աստղը հիւսիսային բեւեռին ամենամօտ աստղն է՝ ուստի Բելաշէն ասղ կոչեցին. եւ ասոր չորհիւ նաւակութիւնն զարգացաւ Macrobe (Saturnal lib I. c, 17) կենդանակերպներու անուանց պատճառն այսպէս կու տայ. «Արեգական դոներն կոչուած են Խեցզեանի եւ Այծեղջիւր. Խեցզեանին ծուռ եւ ետ ետ կը քալէ. Արեգակն ալ այս աստեղատան մէջ կողմնակի կը խոնարհի եւ կ'ըսկի ետ դառնալ. այծն միշտ կը բարձրանայ, այսպէս Արեւն ալ այդ աստեղատունն հասնելուն պէս՝ կ'ըսկի բարձրանալ»։ Հին գրիչ մ'է այս որ այսկերպ զիտցած է բացատրել կրկին արեւադարձներու ժամանակ երկրիս կրած ազդեցութիւնն. այս հին բացատրութեամբ կրնա՞ք մնացեալ կենդանակերպքն ալ ցոյց տալ։— Երկուորեակն 'ի սկզբն ծանօթ չէր. կրկին ուրիւ նորա տեղն փոխանակած էր ինչո՞ւ ուրեմն զարնանային երեք ամիսներն Խոյ, Յուլ եւ Ուլ աստեղատունքն գրաւէին. Ամենէն հանդարտ ամիսներն՝ նորածին եղանակն, բնութեան արթննալն՝ մարդկային կենաց ամենէն կարեւոր պիտոյքն հայթայթօղ կենդանեաց նմանութիւնն առած է։ Խեցզեանէն Առիւծ անցնին Արեւու արդէն խիլ գիւրահասկընալի է. Առիւծէն դէպ 'ի Կոյսն որ հասկ մը բռնած է ձեռքն՝ հնձոց ամիսն կը նշանակէ. Կոյսէն յետոյ զիշերահաւատարն կու գայ. Կշռէն աւելի ինչ կրնար բացատրել օրուան եւ զիշերուան հաւասարութիւնն. Այլ եւս արեգակն զօրութիւնն կորսնցուցած՝ խոնաւութիւնն կը տիրէ. Կարիճն իւր աստեղատունէն կ'երեւի. Տերեւք կը թափին որսի երէք կ'աճին, Աղեղնաւորն կը ծաղի. Այծեղջիւր արեւադարձն կը համիւ, անձրեւն առք երկիրներու մէջ՝ եւ ձիւնն բարեխառն կլիմայից՝ կը ծածկեն զերկիր, ահա Զրհսն. օդերն սրկաւ մի մեղմացած ձկնորոն զարնան մօտ կը պատրաստուի յորս, կու գայ զարունն առոյգ Խոյն իւր ծնունդն կ'ուզէ ողջունել, եւ Յուլն զիւրն, ծնունդք կը յաջորդեն, ամենէն գեղեցիկ ամիսն Ուլերն կ'ըսէ իսին պարել, խայտալ, ուռճանալ։

Ամեն երկրի համար՝ ամեն կլիմայի յարմար չէ յայտնի է

այդ կենդանակերպից անդհարեցութիւնն, սակայն այս անգամ մեծ ապացոյց մ'է գիտնալու՝ թէ այդ անուանից կատարեալապէս հոգատակօղ երկրի մը ժողովրդոց առաջին ծնունդն է այս, այսինքն է Քաղզէացոց հզօր աստեղագիտութեան, յորոց տարածուեցաւ ապա յեգիպտոս Եգիպտական քանդակներու վրայ յաճախ կը տեսնեմք այդ կենդանեաց ձեւերն. ջրհոսն որ ձմերային անձրեւոտ եղանակին նշանն է՝ յեգիպտոս բնդհանրացած կը տեսնեմք, մինչ գիտեմք թէ Եգիպտոսի դարունն ձմեռն կ'ըսկսի:

Հետեւաբար ոտոյդ է՝ թէ Եգիպտական ծնունդ մը չէ Զոդիակոսն:—

Որչափ որ մարդկային զբաղումն սկսաւ շատնալ՝ այնչափ ալ ժամանակաց որոշ կարգադրութեան պէտքն զգալի եղաւ. հետեւաբար Արեւու ընթացքն աւելի եւս ճշդուեցաւ. 12 աստեղատանց ընթացքն տեսնուեցաւ որ Արեւն 365 աւուրց մէջ կը կատարէ. մինչ լուսինն զրեթէ ամսուան մը մէջ. հետեւաբար առաջինն ընտրելի դատեցաւ եւ արեղսկնային շրջան անունն առաւ:

Զոդիակոսին մի քանի աստեղատունքն Որիէոսի եւ Հոմերոսի մէջ կը գտնուին, Քրիստոսէ 800 տարւոյ չափ առաջ. դարձեալ յառաջ քան զսոսա Յօրոյ զրոյ մէջ բաղմաստեղաց (Pleiades), Հայկաց (Orion) եւ Մազարովթի (Mazzaroth) վրայ յիշատակութիւն ունիմք:—Յայտնապէս կ'երևի որ շատ հին ժամանակներէ յիշատակուած է Զոդիակոսն, իր առանձին ձեւերովն եւ կազմութեամբ. Ինձ ամենէն հաւանական թուի՝ թէ Քաղզէացիք իրենց նախկին բնակարանէն չմեկնած՝ կենդանակերպից կատարեալ զազափայլն ունէին, եւ այդպէս աւանդելին իրենց հետեւողաց: Զարմանալի երևոյթ մ'է սակայն երկնից երեսն կենդանական ո՛ր եւ է կերպարանօք զմեկն, աստեղատունք՝ որք իրարմէ անջատ եւ բիւրաւոր միջոններով անջրպետ ունեցող աստղերէ կազմուած են՝ յայտնի է որ ո՛ր եւ է կենդանական նմանութիւն մը չեն կրնար ունենալ, արդ ուստի՝ այդ կերպարանն քաղած են նախնիք, Malcolm (Պարսից պատմ.) կ'ըսէ թէ Իրանեանք այդ համաստեղութեանց մի մի ասղաներ (հրեշտակ) սեփականած էին «որք ճիշդ այդ կերպիւ երեւցան ապա սրբոց մարգարէից»՝ Քոննովիտն (կիւրամարգ) Կիւրոսի համար կը պատմէ՝ թէ մահուան անկողնին մէջ Աստուածոց եւ Դից չնորհակալ կ'ըլլար որ իրենց կերպարանօք երկնից նշաններն յայտնեցին իրեն:—

Շատ իմաստուն անդրադարձութեամբ ըսին օմանք թէ Յա-

կոր նահապետի օրհնութիւնն Ձողիակոսին երկոտասան նշանաց վրայ յօրինուած է. այսպէս, Մարգն կամ Նաւ՝ «Իբրեւ զՅուրս հոսեացէ» Ռուբինի, Երկաթեան՝ «Սիւնն եւ Ղեւի եղբարք», Աւաթեան՝ «Յուրս կորիւն առիւծու», Զաւն՝ «Զարուղոն յեզերս ծովու բնակեացէ», Յաւն՝ «Խաքար կտ գուս իւր յաշխատել», Կաթն՝ «Դան իբրեւ գըարք», Այծեղջիւրն՝ «Նեղիթաղիմ՝ եղջերու», Խեցեղեւն՝ «Բենիամին յառաւօտէ մինչեւ յերեկս փոփոխի», Կշիւն՝ «Ասեր հացալից», Ալեգիւստրն՝ «Յովսէփ ազեղն ի կապարձս իւր», Կոյսն՝ «Դինա», միակ աղջիկն Յակոբայ։—

Այսչափ ազգաց մէջ երբ կը տեսնեմք այնչափ ճշդիւ նմանութեամբ կենդանակերպից դադարաւորն հաստատուած՝ ի՞նչ կրնամք կամ ի՞նչ պիտիմք խորհել, եթէ ոչ շատ հին ժամանակաց վերածել, եւ մի կեդրոնական ազգեր հոսումն նկատել զայդ։ Այսպէս Քաղդէական ազգի որբանէն ընտրեալան Սաղտիքէ սեռած եւ յառաջ եկած կը հաւատամք զայդ։

Սակայն դիպուածի ծնունդ կարծելու չեմք այդ խորհրդական նշանքն. Յուլ համաստեղութիւնն Քրիստոսէ 3-4000 տարի յառաջ Ա. (ալէփ) նշանն ունէր, նոյն Յուլն կանթաւոր խաչիւ մը վրէպի մը հետ կը կուտէր. նոյն Յուլն «Մեծ քաղաք Աստուծոյ» կը կոչուէր, եւ յեղիպոսս «Ապիս խաղաղութեան»։ Հնդկի զողիակոսին մէջ Վիշապն ծառի մը վրայ դարած է, եւ կոյս մը ծառին տակ Աւեւուն կառքն կը քաշէ, տալածի մը վրայ նստած։

Ի՞նչ դէպք եւն որ կոյսն Օգոստոսի հնճոց յայտնութիւն ըլլալէն յետոյ՝ նոյն ամսոյն մէջ Անահտայ եւ Աստղեան վարդապետ յիշատակներն ունիմք. ի՞նչ խորհրդաւոր դէպք, կոյսն կենդանակերպ Քրիստոսէ դարեր ու դարեր յառաջ՝ «Երկնից հայն» ի ձեռին կը գուշակէ կուսի մը տիրելն այդ ամսուն զկնի Քրիստոսի, Նօթն գետոց Արին՝ կոյսն մահեկաւոր զգլխով կը կենդանագծէ զողիակոսին մէջ։ Բնարին այդ աւանդն ունի, «զԱրեւ գակն արկեալ դըեւ, եւ ընդ ոտիւք զլուսին ստուերատեսակ»։ Զրհոսն մի միայն անձրեւաց առատութեան ժամանակն պէտք է կարծել, թէ եւ անցելոյն յիշատակ մը. չիշխմք արդեօք ջրհեղեղն։ Ինչպէս Զաւն որ հին քրիստոնէից ժամանակ Քրիստոսի անուան յիշատակն էր, եւ Կոյսն խորհրդական պատկեր Մեհային Մօր, սոյնպէս եւ Զրհոսն անցեալ եղելութեան մը յուշարարն էր։ Սակայն ամեն նշաններէ աւելի Զկուսը նշանակութիւն ունեցած եւ, ինչպէս ըսինք ըստ նախնի Քրիստոնէ

ից Մեծիա՝ Արեգական Զուկն համաստեղութեան մէջ մանեկուն պիտի ծնանէր:

Պրահմայից Visnou (Մեծիայն) ձկան կերպարանք ունէր. աստի ջուրք սուրբ էին Հնդկաց համար. Վարդապետն Սէր կ'ըսէ՝ թէ Հրէայք Մեծիայն ասող կը կոչէին Զուկ կենդանա-կերպն: Իսկ Քէրլ'ը կ'ըսէ՝ թէ Քրիստոսի ծննդեան տարին Ն-րեւակն եւ Լուսնթագ եւ Հրատ՝ Զուկ համաստեղութեան մէջ միացած էին, այս է մոգերուն ըսածն՝ «Տեսաք զաստղն նորա»:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՏԻԵԶԵՐՍՑ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆ ՆԻ ՄԷՋԻ ՄԱՐՄԻՆՔՆ

Հիւ եւ Նոր դարաւեանց քաղաքաւեան. — Հետադիտակի պիւտէն առաջ Տիեզերաց տաճարն շատ սեղմ էր. երկինք վերջին գիծն էր, իսկ աստեղք իրր երկրիս ձեզուան լսմբարներն եւ զարդեր: Անաքսիմեն Յոնիային (550 հ. թ. զՔրիստոս) երկինքն հողային զանգուած մը կը նկատէր եւ աստեղերն ոսկի գամբերով հաստատուած: Պարմենիդէս երկիրս պսակներէ կազմուած կ'ըսէ, եւ երկինք վերջին հաստատունն պսակն երկրիս: Եմբեղոկլէս զերկիրս ապակեման բիւրեղ կը կարծէ: Արիստոտէս հինգերորդ նիւթէ մը կազմուած է, կ'ըսէ. սակայն անուն չտար: Դիողինէս մաղ մ'է կ'ըսէ երկինքն, եւ աստեղերն՝ ծակ-տիքն: Քաննոփան՝ հրալառ ամպեր կը կարծէր աստեղերն, զիչերն բռնկելով՝ ցերեկն մարելով: Այս նման գաղափարն Քրիստոսեայ Հարք ոմանք ալ ունեցան. — Ոսկերերան կ'ըսէ՝ ով կրնայ ուրա-նալ՝ թէ երկինք մեր վրայ ձգուած վրան մը չէ:

Այսչափն յիշեցինք յայտնելու համար, թէ այդ ժամանակի տկար ուսմանց համոճայն՝ այդքան սեղմ վիճակ կարծելով հանդերձ տիեզերաց՝ քանի՛ քանի սքանչելի փիլիսոփաներ եւ սրբազան վարդապետներ Աստուծոյ մեծազորութեան վրայ ապ-շած մնացին, քանիններ ըտլօր կեանքերնին այդ Արարչին ծա-նօթութեան զոհեցին: Այլ մեզ ինչ պէտք է ընել՝ եթէ նորա-

նոր դիւաներու շնորհիւ նոցա չերազան անգամ գիտեմք, եւ Տիեզերաց սահմանն անհուն կը նկատեմք:—

Երկնային մարմնոց զեռնութիւնն.— Առհասարակ երկնային մարմիններն մեք գիտ եւս չեմք ճանչնար, եւ չեմք ալ կրնար, յայտնի է. սակայն մի փոքր մասին՝ ամենափոքր թուոյն ըստ բաւականին ծանօթութիւնն ունիմք, ուստի անոնց վրայ կը դարձունեմք մեր ուշնա Այդ մարմնոց քանակութիւնն՝ լաւ եւս որքանութիւնն չափելու համար՝ չափոյ միութիւնն՝ ըստ ընկալեալ սովորութեան մեր Երկրագունդն կ'առնեմք, եւ հետզհետէ բազմապատմաբ կը յառաջեմք:—

Ճիշդ հաշուով երկրի տրամագիծն է 3,183 մղոն, եւ քանի մը մեղր, կամ լաւ եւս 12,733,308 մեղր. ուստի իր մակերեսային կ'ըլլայ 510,000,000 քառակուսի հազարամեղր եւ քանի մը տասնորդ, եւ կամ ճշգրտեմամբ 5,094,486 քիւբամեղր քառ. Օրինակաւ կրնամք քաջատրեղ. եթէ 1000 մեղր լայն՝ երկայն եւ խոր քուէ մը ունենամք. 1,000,000,000,000 մեղրի ծաւալ ըսել է. եւ սակայն աշխարհի ծաւալին հաւասարելու համար հազար միլիառ հասա այդ քուէներէն պէտք է:

Երկրի կշիռն 100 քիւբակրամ տակառաչափով համեմատեալ՝ հետեւեալ սխալն թիւերն ցոյց տուած է,
5,875,000,000,000,000,000,000

Ասոր վրայ եթէ աւելցունելու ըլլամք մթնոլորտի ծանրութիւնն, 60 հազարամեղր լարձրութիւնն ենթադրելով կ'ունենամք

6,263,000,000,000,000,000,000 կրամ.

Սակայն երկարին աւելորդ է. այս ահագին մարմինն՝ որու վրայ մենք կ'ապրինք բազմապատմաբ երկնայնոց ոչինչ մ'է: Մի քանի մոլորակներ կան որ մեզմէ փոքր են. փայլածուի տրամագիծն երկրի $\frac{2}{5}$ է, եւ չափն 1243 մղոն, որ է 4,972,000 մեղր: Արուսեակին տրամագիծն է 4,140 մղոն. Հրատի տրամագիծն է 1600 մղոն. իսկ լուսինն է 870 մղ. իսկ աստեղակերպքն՝ որոյ 140ն ծանօթ է այսօր մեզի՝ մեծաւ մասամբ մեր նահանգներուն սեծութիւնն ունին, եւ ոչ աւելի:

Գալով մնացելոց՝ մոլորակներուն մէջ (մեր արեգակնային զրութեան) ամենէն մեծն Լուսնիթալ երկրէս 1404 անգամ աւելի մեծ է. Երեւակն 734 անգամ, Ուրանոս 82 անգամ, իսկ Պիտիդոն 110 անգամ: Արեգակն՝ որ այս ամէն աշխարհներու կեանք եւ հոգի կը սփռէ, Արեգակն՝ որ մեր զրութեան կեղ-

ընդհանուր է, տրամադրած ունի 140,000 բիւրամեդր, կամ 350,000,000 մղոն. մակերեսովն է

6,416,000,000,000,000 մեդր քառ'.

որ է ըսել՝ 12557 անգամ երկիրս կը ձուացունէ Արեւ մը. եւ Երկրի ծաւալէն զընթէ 1,400,000 անգամ մեծ. կամ

1,530,000,000,000,000,000 մեդր քառ'.

Մեր տեսած Արեւու սկաւառակն ճիշդ այդ թիւերուն շարքն է:

Մեր այս արեգակնային գրութեամբ ամեն բան չլինար, որչափ որ գիտութեան յառաջադիմութիւնն մեզ կը ցուցնէ այդ երկնային աստեղք՝ որք կը պլպլտն գեղեցիկ զիշերներն, անհուն հեռաւորութեան մէջ հաստատուած հսկայ Արեգակներ են մերինէն շատ աւելի մեծ, շատերն գէթ: Այդ ամենն իրենց առանձին մոլորակներն եւ գրութիւնն ունին մերինին նման. եւ մերինէն ընդարձակ:—

Այսպէս քանի որ տիեզերաց անհուն միջոցն լի է այդ անհուն մեծութեամբ աշխարհներով, երբ այս ծանօթութեամբ կը դարձունենք աչքերնիս դէպ'ի վեր, ինչ կ'ըզգամք, ինչ կը խորհիմք. յինքնէ՞ այդ ամենն եզած՝ հաստատուած. եւ շնորհալի կարգաւ կը յառաջադիմէ, կը քայլէ: Հապա ինչ է զայդ ամենն պարունակող Տիեզերաց մեծութիւնն. եւ Այնք մանուսնդ՝ որ զտիեզերս ունի 'ի բոլին:—

Տէգէրաւ Բըշն.— Որպէս զի կարենամք լաւ կերպով ըմբռնել տիեզերական միջոցի անսահման ընդարձակութիւնն եւ միանգամայն պարզել խնդիրն, հետեւեալ անդրադարձութիւններն կ'ընեմք:

Ա. Տիեզերական մեծամեծ մարմնաց ոմանց շարժումնքն աչքով իսկ կը տեսնուի. ոմանց աներեւոյթ է շարժումն, սակաւն տիեզերաց առհասարակ օրէնքէն կրնամք վստահութեամբ հետեւցունել՝ թէ ամեն մարմին կանոնաւոր եւ համեմատական ընթացք մը ունի:

Բ. Երկիրս երկնային մարմնաց հետ այնպիսի պատշաճ հեռաւորութեան մը վրայ է՝ որ ոչ սա նոցա, եւ ոչ նոքա սորա գնացքին արդելք կամ խափան կրնան ըլլալ. ոչ կրնան խաւարել իրարու լոյսը, եւ ոչ բախում մը յառաջ բերել. ընդարձակ հեռաւորութեան մէջ են: Այս կարգին մէջ չեն երկրորդական մոլորակներն. ինչպէս մեր լուսինն մեզ համար. լուսնթաղիններն՝ իրեն համար. եւ այլն:

Գ. Խնչպէս մենք երկնային մարմնոց հետ բաղդատմամբ նոյնպէս նոքա մեզ հետ բաղդատելով՝ այնպիսի հետաւորութիւն ունին, որ այդ ահաւոր մարմիններն մեզ իբր աննշան լուսաւոր կէտեր կ'երևին: Ուստի ո՞րքան ընդարձակութիւն համարելու եմք: Մանրամասն քննեմք, եւ կը յաջողիմք վեր 'ի վերոյ գաղտնար մը կազմել:

Լուսինն՝ որ աշխարհիս ամենէն մերձաւորն է, եւ երկնային մարմնոց ամենէն համառօտ չաւելն կը կարէ, իւր միամսեայ ընթացքին մէջ գրեթէ 607,730 մղոն տեղ կը քալէ, որ տարին կ'ընէ 7,292,760 մղոն: Իսկ աշխարհս 241,000,000 մղոն. ահաւոր ընդարձակութիւն մ'է այս. եւ սակայն ոչ երկիրս եւ ոչ լուսինն՝ տիեզերական մարմնոց հետ ոչ կը բաղին, եւ ոչ զիրար կ'արդիւնէ, եւ ոչ իսկ իրարու չուք կու տան: Ուստի բարձրագոյն մոլորակաց եւ անոնց լուսիններուն ծիրն ի՞նչ ընդարձակութիւն պիտի ունենայ:—Արեւուն ամենէն մօտիկ դանուղ մոլորակաց չաւելն սկսեալ մի մի տեսնամք մինչեւ ամենէն հեռաւորն՝ որ է Պիտիւոն.

Փայլածուի ծիրն	92,887,059	մղոն է.
Արեւեակինն	173,533,188	»
Հրատին	365,547,780	»
Լուսնթաղին	1,248,514,884	»
Երեւակին	2,289,293,973	»
Ուրանոսին	4,604,029,880	»
Պիտիւոնին	7,210,237,930	»

Սոսկալի եւ անըմլանելի միջոց.—այս ամենն Արեւու վրայ չափուած դիժ մ'է, այս ահագին աշխարհներն առանց վտանդի, առանց վտրու անխնայութեան կը կատարեն այդ ընթացքն անդադար: Ի՞նչ տեսակ կուրութիւն է որ չտեսնէ այս սքանչելեաց կարգադրող աջն:—Բայց այս անհուն կրկէսն մեր դրութեան միայն կը ծառայէ, հապա ի՞նչ թիւեր պիտի գրեմք՝ եթէ հաստատուն աստեղաց՝ պծած ուղին նկատեմք:

Գիտնալով հանդերձ թէ իւրաքանչիւր հաստատուն աստղ մեր Արեւէն անչափապէս մեծ է, ենթադրեմք մերկին գէթ հաւասար, մեր դրութեան համեմատ կրկէս մ'ալ դէթ սեպհաւ կանեմք մի մի այդ Արեւներու դրութեան. խորհիմք այժմ թէ ի՞նչ անտահման միջոց մը պիտի լինի այդ Սակայն մեզ երեւցած աստղերն՝ չերեւցածներուն՝ լաւ եւս է ըսել՝ մեզ աներեւոյթ մնացելոց թուոյն քով աննշան բան մ'է, ի՞նչ պիտի ըսեմք

յանժամ: Աստուծոյն մեղի մի մի լուսաւոր կէտեր կը թուին, եւ իրարու մօտ մօտ ցանուած. հեռադիտակն ամենեւին տարբերութիւն չցոյց տար. մինչ Արեւն եւ մեր դրութեան մոլորակներն ըստ բաւականին կը մեծնան, ըստ հեռագէտին զօրութեան, աստի կրնամք հետեւցունել՝ թէ Արեգական մեզմէ ունեցած ահագին հեռաւորութիւնն՝ բազմապատմաբ հաստատուն աստեղաց շատ փոքր է: Եթէ Արեւն՝ այդ աստեղաց մեզ ամենէն մօտին հեռաւորութեան ^{1/10} աստիճանին բարձրացունեմք՝ անյայտ պիտի ըլլայ ըսել է:—Մեզ ամենէն մօտ համարուածն՝ Շնիկ աստղն է. ամենէն լուսաւոր, եւ ամենէն մեծ երեւցածն մեզ. ուստի առնումք զայդ յօրինակ:

(Շարայարեկի)

*

ԷՐՆԵՍԹ ՌԸՆԱՆ

Ահա այն կարծիքը զոր Բարիդի կաթողիկեայ Համալսարանի վարիչ Մօնսիէնտր Տ'իւլաթ յայտնեց Էրնեսթ Ռընանի գրութեանց վրայ՝ սորա խոսքի իմաստասիրական բնուէն վերնագրով երկասիրութեան հրատարակուելէն յետոյ:

Քիսան եւ հինգ տարիէ աւելի է, Պ. Պէրթըլոյի ուղղած մի թղթոյն մէջ՝ Վաթ Թիսաթ անուն գրքին հեղինակը ցաւ կը յայտնէր զի տիեզերաց իմաստասիրական ուսումնասիրութեան չէր նուիրած այնքան ճիշդ, կորովամտութիւն եւ տաղանդ որչափ որ սպառեր էր ի ծառայութիւն կրօնական պատմութեան: Այնուհետեւ քառորդ դար անցաւ, եւ նա յաճախ առիթ ունեցաւ իրադրծելու զիւր փափաքս. Բիսպոսիս-Բիսպոս Գալի մի մեծ երկ միայն որ կը պատկանի անշուշտ խուզարկութեանց մի եւ նոյն կարգի իսթայեւացոյ պարմաւէնը բռնեց այն գրագէտը, որ ալ հռչակաւոր եղած էր այն ասպարիզին մէջ՝ զոր նա ընտրեւ էր յերկտասարդութեան: Բայց ամէն կարճառոտ երկերը յորս, սոյն ժամանակամիջոցին մէջ, առատաձեռնեց նա ձկուն

հանձարոյն չնորհքը եւ յանդգնութիւնները, կէտ նպատակի ու նեցան ընդհանուր իմաստասիրութիւնը, աշխարհի եւ մարդկութեան զիտական եւ նրբին գաղափար մը:

«Յայտ, որպէս պատմական քննադատութեան եւ Սուրբ Գրոց մեկնութեան մէջ, բայց աւելի յայտնի կերպով, Պ. Ռընան իւր ժամանակի պրպէտներուն մէջ նուազ ինքնատեղծ եւ առաւել անձնական է: Եւ ոչ մին ի խորհրդոց զոր կ'արտայայտէ՝ իրենն է. եւ ոչ մին ի նոցանէ յորոց փոխ կ'առնու զայն՝ կարող է ճանաչել զայն այն ձեւին ներքեւ զոր նոցա բռնի կուտայ այն հանդերձումը զոր կը կրեն նորա ուղեղին մէջ մանկէն յետոյ եւ զուրս հասելով նորա զրչէն: Որպէս Րիս, Գիւէնէն եւ Վէլյաուդէն նիւթ հայթայթեցին Սուրբ Գրոց նոր պատմութեան, նոյնպէս որոշակաւորաց զպրոցին պարագլուխը եւ շրջափակն վարդապետութեան նախաձեռնողը պիտի գտնեն իրենց սկզբունքները՝ բայց անակնկալ կիրառութեամբ եւ չեզուաներով Պ. Ռընանի իղճէ իմաստաբեական քննութեան մէջ»:

Ահաւասիկ որպէս Մօսկինսօր Տ'իւլսթ կը դատէ ամբողջապէս Պ. Ռընանի ի սկզբունս բրած չեզուաները:

«Մինչեւ հիմա, կ'ըսէ Պ. Ռընան, որոշականողութիւնը իրաւունք ունեցաւ. զուցէ ապա հակառակը պատահի: Աստուած սակաւին գոյութիւն չունի կամ մատչելի չէ. պիտի գոյանայ կամ գուցէ օր մը պիտի յայտնուի: Տիեզերք չեն կրեր եւ ոչ մի հետք մասնաւոր մի կամքի, բարեբար մի ճակատագրի, տակայն, հետեւեալը (արդիւնք) բարի է, միշտ լաւագոյն պիտի լինի եւ նախախնամութիւնը պիտի երեւի: Ի՞նչ կ'ըսեմ. Հրեշտ, երբ Աստուած փրկեց լուս, պիտի կրնայ լինել սովորական կանոն աիւզերայ»:

«Սուքա տարօրինակ խոտուաներ են, ո՞վ որ ուղէ յայնա հաւատալ եւ սակաւ մի խոտիւ քննել՝ հակառութիւն եւ առատ բայց սխալ պատճառաւորութիւն կը գտնէ յայնա: Կամ այն է որ փրկեց իմաստաբեական՝ անդիտակիցէն եւ անհրաժեշտէն վեր է, բայց յայնժամ չէ կարող անտի բղխիլ, զի առաւել, ինչ որ սլ լսեն, հաւանք չեներ, ապա թէ ոչ դատակարգէն զուրս լինելու է բարձրագոյն զօրութիւն մը՝ վերելը պատճառելու համար. եւ կամ այն է որ այս՝ գործելու գերազանց մի եղանակ չէ, բայց յայնժամ էր կը ցուցանեն մեզ յայնմ յառաջադիմութեան վերջին ստաղիները»:

«Յայտ եւս Պ. Ռընան ջանացեր է հակառակները միաբա-

նել՝ մեքենական վարդապետութիւնները պարզապէս իւր բանաստեղծական հանճարոյն պահանջմանց յարմարցունելու համար: Շատ կը յենու երկու զօրութեանց վրայ, որ են եւս երկու տկարութիւններ. այս է ժողովրդեան ճաշակը յարաբերեաց համար եւ Ռեյնանի տաղանդը հաւանականութիւն տալու անտեղիին յայտարարութեան՝ պարզմտութեամբ եւ պիւրճախօտութեամբ:

«Մուսայից հետ իւր երկարատեւ լարաքերութենէն պահեր է ձիւքը պճնելու ամենայն ինչ ուսմ զպչի՝ իւր նորագոյն ընտելութիւնը զխտութեան մը հետ՝ որ թշնամի է մտաւորականի յղացաւ յուսահատեցուցիչ եզրակացութեանց ճաշակը. եւ կը յուսայ իւր կեղծիքներով չնորհել նոցա հրապուրիչ իշխանութիւն մը՝ նոքա որ բառերու մէջ կը խնդրեն միայն երաժշտութիւն, եւ իմաստից մէջ՝ ավիտնի մի երազ, կը կարծեն թէ Պ Ռեյնան յաջողեր է:

«Իսկ նոքա որ հասկընալու կը յամառին՝ կը դատեն զի Քօլէժ տը Ֆրանսի անօրէնը անպամ մը եւս նետեր է երգինսւրանդ մի վերարկու բառից ապարդիւն անմիաձայնութեանց վրայ, եւ գաղա կը հրաւիրեն զմեծ արուեստոտէրն վերստին ընել իւր իշխի՝ Իմաստեղական Գնահատիչը: Արդարեւ հաշիւներ ունի տալու իւր անձին՝ իւր չնաշխարհիկ տաղանդին կիրաւութեան վրայ»

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

ԾՈՎՈՒՅ ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹՆ.

Ովկիանու առնէն աւելի շարժուն դիրքն՝ Մանչի նեղուցն առնելով իբր օրինակ, մակընթացութեան եւ տեղատուութեան միջին հաշիւն կրնամք իբր հաստատուն մակերեւոյթն նկատել Ովկիանու. այս է հազորդական անօթներէ հետեւած օրէնքն. քանի որ ամեն ծով ազատ հազորդակցութիւն ունի այլոց հետ. սոյն օրինաց ազդեցութեամբ անշարժ մակերեւոյթն դիւրաւ պիտի գտնուի. եւ եթէ համառօտ ջրանցներ բանալու ըլլամք ծովերէն դէպ 'ի ցամաք՝ այդ ջրանցք ցամաքին մակերեւոյթն պիտի յայտնին:

Սակայն դործնականն տեսականին չհամապատասխաներ յայդմ. երեւելի երկրաչափք շատ յողնեցուցած են ուղեղնին առանց վերջնական որոշման յանդերու:

Ջրոց մակընթացութիւնն եւ տեղատուութիւնն մի միայն լուսնի ազդեցութիւնէն կախումն չունի, երկրագնդի իւրաքանչիւր մասն առանձին ձգողականութեան կը հպատակէ ջուրերն. այսպէս Ռազազական օվկիանու եզերաց Անդկաց չլիթան զլուրս ձգելով յինքեանս հաստատուն մակերեւոյթ մը կրնան տալ տեսնոց, սակայն 'ի հակառակէն կեդրոնախոյս զօրութիւն մ'ալ կայ՝ որով հասարակածային ջուրք պէտք է բարձր մնան. իոկ բեւեռայինք ցած: Մոռնալու չեմք դարձեալ աստեղց եւ մոլորակաց ձգողութիւնն, ջուրց բարեխտանութիւնն, խտութիւնն, որ մեծ ազդեցութիւն ունին իրենց բարձրութեան կամ խոնարհութեան վրայ: Հովերն՝ օդոյ ճնշումն անտես առնուելու չեն: 'Ի վերջոյ ծովուց յատակն ինչ ազդեցութեանց ենթակայ է արդեօք. եթէ կը բարձրանան՝ յայտնի է հետեւութիւնն, եթէ կը ցածնան նոյնչափ:

Ինչպէս ամեն տիեզերագիտական գրուածոց մէջ կը կարգամք, եթէ աշխարհս բացարձակ հեղանիւթ կազմութիւն մ'ուսնենար՝ իւր առանցային շարժմամբն եւ ձգողութեամբն կը որակ մարմին մը պիտի ունենայինք. որոյ հասարակածային ճառագայթն քան զբեւեռայինն մեծ պիտի ըլլար. բայց վասն զի հո-

սանիւթ մը չէ բոլորովին, հետեւաբար ձգողութեան օրէնքն այլապէս կ'ազդէ, եւ փոխանակ բոլորչի մարմին ունենալու՝ տարբեր ձեւ մը կ'առնու, եւ թերաւական ձեւն կը փոխուի Մի միայն կեդրոնական ոյժն չէ ազդողն յայնժամ՝ այլ արտաքին շատ մը ազդեցութիւնք ալ կը ներդրեն իւր ձեւոյն վրայ։ Ուստի թերաձեւն եւ երկրաձեւն (géoïde) կը զանազանին իրարմէ։

Ուսմիջ երկրաձեւ ըսելով կը հասկընան հողադնտիս չափական ձեւն, իսկ ուսմիջ բնական եւ ճշմարիտ ձեւն։ Գաղափարական եւ բնական ձեւոյն մէջ յերաւի քիչ է զանազանութիւնն՝ սակայն այդ քիչն տուած տհազին տարբերութեամբն՝ խիստ շատ է, ուստի ամենանուագն անդամ մեծապէս ուշադրութիւն դրաւելու է։

Երբ տեղւոյ մը դադաթնակէտն կ'ուզեմք վեր 'ի վերոյ քննել՝ թելով կապարն կը գործածեմք, սակայն երբ մանրերկրորդին տամներորդն անդամ քննել պէտք ըլլայ՝ յատուկ դորձիներ ունիմք։ Երկրիս թաւալման թերաւաձեւէին կրնամք դադաթնակէտն հաշուով դանել, դարձեալ ծովուց մակերեւոյթն առնելով՝ ուրիշ դադաթնակէտ մը կրնամք դնել նոյն տեղւոյն, երբորք նման գիծ մ'ալ կարօզ եմք յաւելուլ ուղղակի դիտելով նոյն տեղւոյն, հետեւապար երեք դադաթնակէտ ունիմք մի եւ նոյն տեղւոյ, ուստի ինչպէս որ չեղումը ըստ լայնութեան կամ երկայնութեան կը տարբերի՝ այսպէս ալ ըստ գրից Հողադնտիս իւր ազդեցութիւնքն կը տարբերին։ Բացաւորենք օրինակաւ մը։ Միջօրէին վրայ ենթադրենք իրարմէ այսչափ ինչ հոռաւորութիւն ունեցող քաղաքներն կ'ուզենք չոքեկաւք հաստատուլ եւ երկաթթուղեաւ կապել, քաղաքներն լայնութեան մի սուտիճանաւ տարբերելով իրարմէ՝ դադաթնակէտք 10 մանրերկրորդէ 5 րոպէէ աւելի կը չեղին, ուստի ըստ չափոյ չեղումն 400 մեղր (աստղաբաշխական երկայնութեամբ) երկար կամ կարճ պիտի ըլլայ ճամբան։ Ստողաբաշխական հաշիւք յայտնի է որ աւելի ուղիղ են քան ձեւքով չափին, մանաւանդ որ 100,000 մեղրին մէջ սովորական չափն 500 մեղրի տարբերութիւն մը կը ցուցնէ՝ որ քիչ բան չէ։

Գաղաթնահայեացի չեղումն ուրիշ օղում մ'ալ ունի, այնու եթէ հաստատ է տիեզերական ոյժն կրնամք ըմբռնել եւ չափել, եթէ անհաստատ՝ ըսել է թէ երկրիս կեդրոնն կամ ներսն փոփոխութեան մը ենթակայ է։

Եթէ այս ինչ տեղն դադարեալ հայեացն շնչտակի է երկրիս մակերեւոյթին՝ ըսել է թէ որ եւ է շնչում նոյն մակերեւոյթին՝ փոփոխութիւնն կը յայտնէ, ուստի ստանդարտնք ծովուց միջին երևոյն միջին մակերեւութովն ցամաքի մի խոնարհումն կամ ահումն կը դիտեն։ Առ այս շատ տեղ ծովադիր գործինք հաստատած են, որոնցմով տուեալ ծովային մակերեւութի մը կրած փոփոխութիւնքն կը հասկընան, առհասարակ ամեն հաւանական ամեն դիտական վայրեր իրենց ծովուն միջին մակերեւոյթն հաստատած են։

Այսպէս Միջերկրականի Մարտիկոյ եզերքէն՝ Ովկիանու Պրենայի ծովն 1 մեղր 10 հւ. մ. բարձրութիւն ունի եզեր. մինչ Lallemant վերտին քննելով դտաւ 1. 10 մ. ի տեղ 0. 02 մ. Մարտիկոյ եւ Սապլը Օլոնի մէջ 0. 20 մ. Եւրոպիոյ զանազան կէտերն քննելով Միջերկրականի վրայ Մարտիկոյ հետ 0. 10 մ. հասաւ գրեթէ՝ Վերջերս ուղեւոր լաթանման կեղորն մը հաստատել՝ նոսրնարեցին Ամսթերտամ քաղաքն, ուր ՚ի վազուց զանազան փորձեր կատարուած էին։ Ուստի Ամսթերտամ 0,06 համարուելով՝ քննութիւնք սկսան. ոսկայն չյաջողեցան, վասն զի այդ քաղքէն շատ աւելի բարձր կէտեր կան Պալթիկ ծովուն վրայ։ Առ այս Lallemant խորհեցաւ հիւսիսային ծովուց հարաւայիններու վրայ ունեցած առաւելութիւնն՝ որ 0,13 է 0,23 էր իջեցնել 0,02ի, որով բնադիտական հաղորդական անօթոյ կանոնն ոտուզուելով հաստատուեցաւ. առանց մի քանի տեղական զարտուղութեանց ուշ դնելու։ Այսու եթէ քիչ մ'աւելի ճշգրտելու լինին քննութիւնք՝ ծովուց ազատ մակերեւոյթն հաւասարի պիտի երկրիս էքլիպտիկէն։ Եւ երբ որ մը հաստատուի՝ թէ Պալթիկն՝ Մանչն՝ Ատլանտեանն եւ Միջերկրական իրարմէ բնաւ մակերեւութով զանազանութիւն չունին՝ յայնժամ պիտի հասկընամք թէ երկրագիծն ծովուց մակերեւութին վրայէն կ'անցնի։— Իրականաւր՝ է այս յոյս թէ ոչ չգիտեմք, Բայց Երկրիս յարատեւ շարժումն իւր երկրագիծին ձեւն կը յարափոխէ, դուցէ այդ շարժման հետեւութիւնն է եւ ծովուց մակերեւութին ոչ միօրինակ չափն։— Կը հարցունեմ. արդեօք մեր հաշուին աւելի դոհացում չտա՞ր եթէ ալիքներու մակերեւոյթն ճշգրտութեամբ չափենք։

ԿԱՄԱՌՈՐ ԱՆԴԱՄԱՏՈՒԹԻՒՆ.—

Կենդանեաց բնութիւնն զարմանալի երեւոյթներ ունի. Դիփոնոմա գաւառ (Phroronima coronatum) հիւսիսային Ամերիկայի բնակն աչքերէն արեւն կը ցայտէ իւր թշնամեաց վրայ, եւ կը թռնաւորէ: Ուրիշ շատեր այ բնութեամբ անդամն կը թողուն եւ իրենք կ'ելլեն կ'երթան. այսպէս է սովորական կովժուծն, սարդն, կարիճն, եւայլն:—Լիէժի համալսարանին Ուսուցիչ Փրօքերիկ երկար փորձերով կը հաստատէ՝ որ այդ կամաւոր դործ չէ: Իր փորձերն ընդհանրապէս խեղճաբան մը վրայ է, խեղճաբան ոտքերէն միէն կը կախէ, միշտ երկրորդ յօդուածէն վեր, եւ տարաբանական կամ բնագիտական կամ մեքենական հարուած մը կու տայ զեռնոյն. կենդանին չկրնար իւր թաթին թողուլ եւ փախչիլ, թէ եւ կը ջանայ: Իսկ եթէ մկրատով կամ ուրիշ յիշեալ կերպերով կախուած ոտքին հարուած մը տալու ըլլանք՝ այդ թաթին կը թողու. եւ կը փախչի: Այս կէտին մէջ դիտելի է՝ որ եթէ հարուածն վերջին յօդուածին արուի՝ ոտքը չկտրիր, վասն զի հոն ջիղն ախար է: Իսկ եթէ ոտքին ծայրը այրեմք՝ իսկոյն կը հատանի անդամն, եւ մնացեալ մասէն բնաւ արեւն չվազեր:

Կարելի է կարծուի թէ մարտնչեւոր եւ խեղճաբանից թաթերուն այդ մասը ախար է, եւ աղկէց առաջ կուգայ այդ հաստմը. բնաւ. վասն զի երեք չորս քիւղ կրնայ վերցունել այդ անդամն: Հաստմը այդ թաթին երկրորդ յօդուածին ջղային ստեղծի ձկտումէն կը պատճառի, պայմանաւ որ այդ թաթն յեցման կէտ մը ունենայ: Թաթերէն մին պակսելէն յետոյ՝ կըրնամք մինչեւ վերջի թաթն մեր փորձերն յառաջել:

Եթէ կենդանին առոյգ վիճակն կորուսած է՝ ինչպէս եթէ բաւական ժամանակ անցած է խեղճաբանին ծովէն ելլելէն ետքը, այլ եւս անդամոց հատումն չկրնար ըլլալ. այսպէս նաեւ ցուրտ եւ խոնաւ ժամանակ՝ մողէզն դիւրաւ կը բռնուի. եւ պոչին մի մասին կորսնցունելու վտանգ չկայ:

Եթէ մողէզի վրայ փորձերնիս դարձունենք, պոչէն բռնած ժամանակ՝ որ եւ է ցնցում արգիլելով, անհնար է որ կենդանին ո՛ր եւ իցէ կերպով կարենայ անդամատուրեալ պրծիլ: Իսկ եթէ կախուած կէտէն վեր ո՛ր եւ է ցնցում մը տամք՝ իսկոյն կը հասանին ողնայարին երկու յօդերէն, արեւն աննշան է, վասն զի ջղերն ցնցուելով՝ երակներն կը սեղմին:

Կենդանեաց ամեն զործն ջղային կեղրոնէ մը կախումն ունի. ջղային զրութիւնն խեղրերէ (fibre) եւ ջղային բջիջներէ (cellule nerveuse) կազմուած է: Ողնայաբաւորաց ուղեղային զորչախայտ նիւթն եւ ողնածուծն այդ վերջինէն կազմութիւն առած է. նոյնպէս Անոլնաւորաց ջղային հանգոյցներն (ganglions nerveux): Այդ հանգոյցք կենդանւոյն շարժմանց կեղրոններն են. հետեւաբար ամեն կամաւոր անդամաւորութիւն՝ կամ զոր այժմ Ինքնատուրութիւն (autotomie) կը կոչեն՝ ջղային բջիջներու կամ ջղային կեղրոնի մը աղբեցութեանց ենթակայ են: Ոմանք մոլէզներու այդ կեղրոնն վերջին թաթերուն միջակէտն կը համարին. իսկ խեղափառին պորթին հանգոյցն: Ուստի այդ կեղրոնն ցնցելով՝ ինքնատուրութիւն տ'ըլի կ'ունենայ:

Անգամ մը պակտելով այդպէս չմնար. քիչ ատենէն կորսուած անգամն կը բուսնի. ինչպէս շատ անգամ սնտած եմք խեցեղեղներ՝ որոց մի թաթին կարծ է զեռ եւս քան զայլս:

Միայն սարդն, մարտին, մողեղն, խեցեղետին, եւայլն այդ օրինակն չեն սար, այլ շատեր: Ծովային ստաղն եթէ բռնուի՝ թեւերէն մին կը ձգէ կը փախչի. օձատուռնք (ophiure) նոյնպէս են:

Կաղկամորթներու մէջ եւս նոյնը կը զիտուի. Ծովագող եղբար (Solen marginatus) երկաթի փաթկամորթն որ եղեգան կը նմանի՝ ստնահատ կը լինի. նոյնպէս Էլին Էմպերատ (Hélin impérateur) եւ Էլին Էրասիլաբրի (Hélin crassilabris): Տաղապիք Էմպերոս (Harpa ventricosa) եւ Մնայալոս Էրասիլան (Doris cruenta) բռնած մատդ քեզ կը թողուն կը փախչին: Հաղարաւոր այլ օրինակներ կրնայինք յառաջ բերել, սակայն զազափարնին պարզելու համար այսչափն բաւական է:

Մոլէզի վրայ խօսելով չմտնանք յիշելու՝ որ անդամատուրութենէն վերջը զեռ ընդերկար պոչին կտորն կը շարժի. այդ շարժումն ջղային հիւտուածոց ջղային կեղրոնի հետ ունեցած հաղորդակցութենէն առաջ կու գայ. նոյն արդիւնքն չեն սար ոչ սարդն եւ ոչ խեղափառն. վասն զի սոցա անդամատեղ մասունք ջղային կազմութեան մեծ ոյժ չունին. երկրորդ յօդուածին մէջ ամփոփուած ըլլալով ստից ջղերուն կեղրոնն:—

ԿԵԱՆՔ ԲԱՌԻՑ

Ի ՄԱՍՆԱԴՈՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԵԱԼ ՁԲԱՆՍԵՐԷՆ ԲԱՌԻՑ ՎՐԱՅ

(Շարայարութիւն) (*)

Ա. Ոլորեալ վանկէն անմիջապէս յառաջ գտնուող անուոր
վանկը Ֆռանաացի բառին մէջ անհետ կ'ըլլայ՝ երբ սուղ է, Օր.
Bonitatem կ'ըլլայ Bonté. computare, compteur.

Նմանապէս կրկնակ կ'ըլլայ երբ ժողովրդական բառին քով
նոյն արմատէն ծագած օտարամուտ բառ մ'ալ գայ.

Allitiam տուած է ֆռանսերէնի Hautesse եւ խաղերէնէ
անցնելով Altesse:

Ducatiem տուած է ֆրանսերէնի Duchè Դքսութիւն խա-
ղերէնէ անցնելով Ducat Դանսկան ինչ:

Operam տուած է ֆռանսերէնի Oeuvre Դործ եւ խաղերէնէ
անցնելով Opera նուագերգ:

Sinfantem տուած է ֆռանսերէնի Enfant Տղայ եւ Սպանե-
րէնէ անցնելով Sufant կրտսեր արքայորդի:

Negrum տուած է ֆռանսերէնի Noir եւ Սպաներէնէ անցնե-
լով Nègre խալիչիկ:

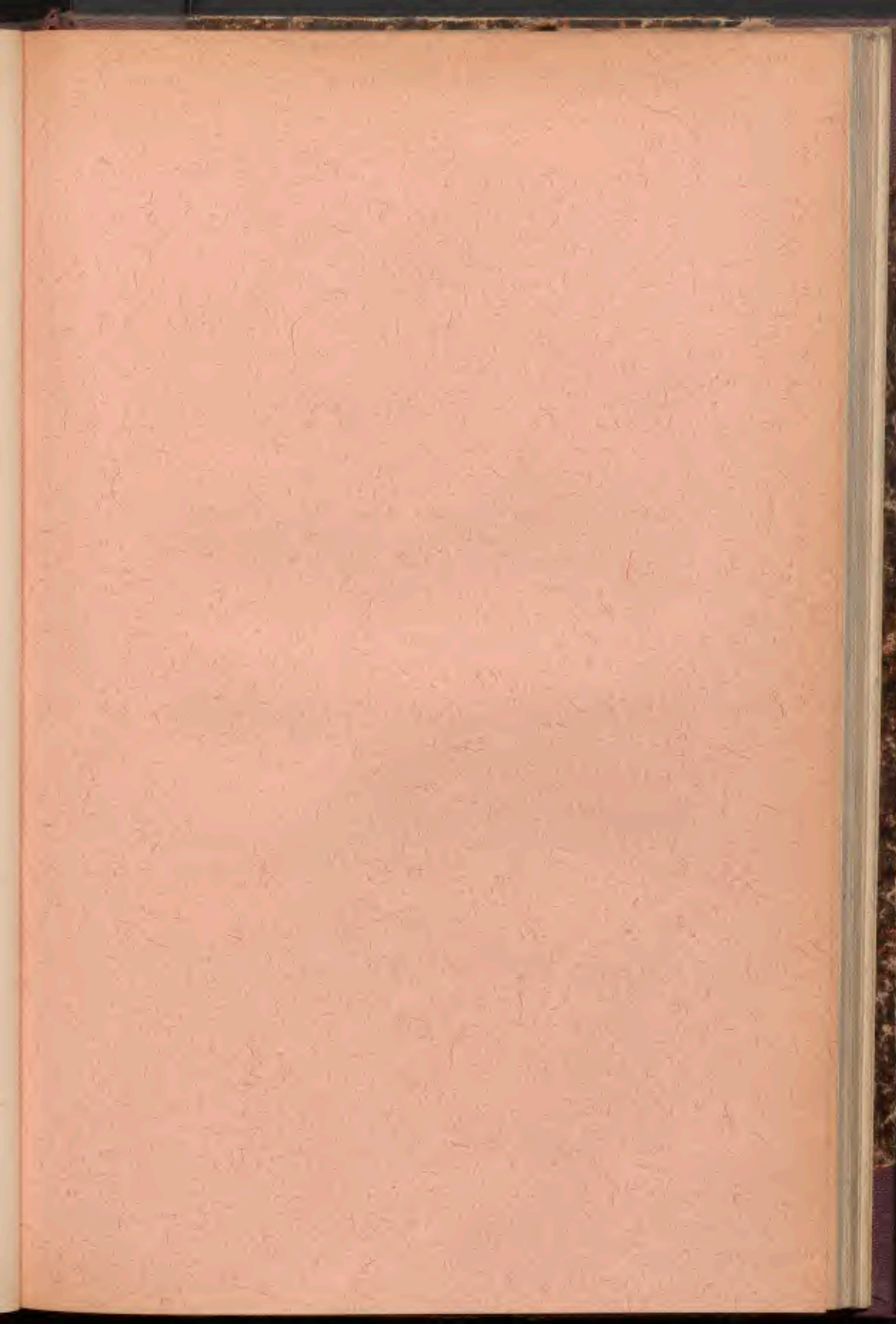
Ինչպէս կը տեսնուի այս օրինակներէն կրկնակները գրեթէ
ոչ երբեք համանշան բառեր են, ուստի անոնց ստեղծումը ոչ
միայն աւելորդ է՝ այլ եւ լեզուին ճոխութիւնը կ'աւելցնէ:

(Շարայարեկի)

Թ. ԹԷՐԶԵԱՆ,

ԱՐՏՕՆԱՏԷՐ
ՅՈՎԱՆՓ ՇԷՂԵԱՆ

(*) Տէ՛ս Պատկեր Գ. Տաբէ, էջ 448:

ՊԱՏԿԵՐ տասն է. հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի:

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
ըրթատարի ծախսն ի միասին հաշուելով 50 « «

Խրատքանչիւր թիւ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա . Նեշիլ փողոց
Թիւ 1, ուր պէտք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ թերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար:

RÉDACTION DU **BADGUERE**

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N° 1